

Helmonds

Kwartaalblad
Heemkundekring
Helmond-Peelland

winter 2012 € 2,50

HEEM

15

*Bijdrage tot de oudste
geschiedenis van Helmond*

*Filmvermaak in de
Helmondse samenleving*

*Archeologische opgravingen
in het gebied Hazenwinkel*

Colofon

Dit is een uitgave van Heemkundekring Helmond-Peelland.
Opgericht 24 mei 1948.

BESTUUR

voorzitter

C. Verhofstadt, Sperwerstraat 6, 5702 PJ Helmond
tel. 0492 - 537094, e-mail: c.verhofstadt@hotmail.com

secretaris

W. van Lieshout, Stationsplein 39, 5701 PE Helmond
tel. 0492 - 534857, e-mail: w.vanlieshout@hotmail.com

penningmeester

H. Wasser, Pres. Rooseveltlaan 59, 5707 GB Helmond
tel. 0492 - 548259, e-mail: hwwasser@hotmail.com

bestuurslid

J. Schifffers, Gabriëlstraat 8, 5708 KA Helmond
tel. 0492 - 529833, e-mail: j.schifffers@upcmail.nl

bestuurslid

Vacature

LIDMAATSCHAP

Kringlidmaatschap incl. abonnement € 25,-

Rekening ING nr. 2641099 t.n.v.

penningmeester Heemkundekring

INLICHTINGEN

heemkundekringhelmond-peelland@hotmail.com

PUBLIC RELATIONS

A. Aben, tel.0492 - 525567, e-mail: aben0170@planet.nl

WEBSITE

www.heemkundekringhelmond-peelland.nl

REDACTIE

Hans Vogels
tel. 0492 - 523864, e-mail: j.vogels29@chello.nl

Martin Geerts
tel. 0492 - 536043, e-mail: geerts2@chello.nl

Berry Wijnen
tel. 0492 - 539072, e-mail: berry.wijnen@hetnet.nl

Kelly Geerts
tel. 0492 - 536043, e-mail: geerts2@chello.nl

Marinus van den Elsen
tel. 06 - 40763697, e-mail: m.vandenelsen@weijmans.com

Vormgeving/lay-out: Marinus van den Elsen

Druk: Drukkerij Van Stiphout

Foto's gemaakt door/met dank aan:

Gerry van Liempt, Pierre van de Meulenhof, Ton van de Meulenhof, Archeologisch Centrum Eindhoven en Helmond, RHCe, Lia van Zalinge-Spooren, Hans Vogels, Marinus van den Elsen.

Omslag voorzijde: De fraaie gevel van de voormalige bioscoop Scala zoals die tegenwoordig te bewonderen is aan de Steenweg. (foto Marinus van den Elsen)

Omslag achterzijde: Wenskaart uitgegeven door het missiehuis Christus Koning Helmond, voorstellende de aanbidding van Jezus door de drie Wijzen uit het Oosten. (kunstenaar onbekend)

Inhoud

3 *Van de redactie*

4 *Van het bestuur*

5 *Agenda*

6 *Korte berichten*

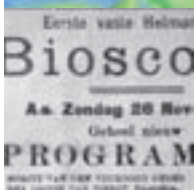
8 *Boekbespreking*

10 *Bijdrage tot de oudste geschiedenis van Helmond*

18 *Filmvermaak in de Helmondse samenleving*

32 *Archeologische opgravingen in het gebied Hazenwinkel*

35 *Begunstigers*

Van de redactie

De redactie van Helmonds Heem wenst u een voorspoedig en vooral gezond 2012 toe. Ook in het nieuwe jaar trachten wij u van interessante publicaties te voorzien. In deze wintereditie bieden wij u alvast drie boeiende artikelen aan.

Bij een onderzoek naar de historie van Helmond, passeren onder andere de namen: Hezelo de Helmund, Stephanus, Hertog van Brabant en de familie Van Berlaer. Deze hebben allen connectie met een motteburcht in die Haghe, een houten kasteel op het voormalige Carp terrein, een gedeeltelijk stenen donjon langs de Zuid Willemsvaart en het huidige kasteel. De eerste schriftelijke vermelding van de 'nederzetting Helmont' dateert van 12 maart 1179 wanneer de abdijs van Floreffe bevestigt in het bezit van een hoeve in 'Die Haghe' te zijn. Pierre van de Meulenhof beschrijft het ontstaan van de stad. Die geschiedenis begint in de twaalfde eeuw.

Over het gebied Mierlo-Hout en Brandevoort bestond tot voor enkele jaren nog maar weinig archeologische kennis. Toch zijn er bewijzen verzameld dat hier in de brons-, ijzer- en Romeinse tijd werd geleefd, gewoond en begraven. In de streek Hazenwinkel, de achtertuin van Brandevoort, werden recent archeologische opgravingen verricht. Daarbij zijn sporen aangetroffen van woningen, bijgebouwen en voorraadschuren uit de periode van 500 tot 0 jaren voor Christus. Ook zijn scherven van aardewerk en een aantal fragmenten van glazen armbandjes gevonden. Hans Vogels

bezoekt het opgravingsterrein en geeft daarvan een verslag.

Thirza de Jager en Leanne van Schijndel beschrijven het ontstaan van de Helmondse bioscopen, in tijden van katholicisme en industrialisering. Zij nemen u mee naar de eerste bioscoop van eigenaar W. F. Fransen, die werd opgericht in 1911, maar de deuren in 1914 alweer sloot. Naar bioscoop Scala die was gericht op een chique publiek, naar het grootsteedse Centraal die bij de opening in 1923 met veel lof werd gepresenteerd en naar Alcazar die meer rekening hield met het modale publiek. Vroeger waren in de meeste steden slechts één of twee bioscopen. Daarom is het des te opvallend dat Helmond drie florerende filmzalen telde.

Ons volgend kwartaalblad verschijnt 1 april 2012. Kopij kunt u tot 1 februari inzenden aan de redactie per e-mail adres j.vogels29@chello.nl De redactie is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen en behoudt zich het recht voor stukken in te korten of aan te passen.

Van het bestuur

Ons bereikte het bericht dat de heer Ben Sans is overleden. Ben was nog niet zolang lid van onze vereniging. Niettemin was hij voorgedragen voor de functie van waarnemend penningmeester. Zijn definitieve aanstelling zou op de eerst volgende jaarvergadering aan de leden worden voorgelegd. Zover heeft het niet mogen komen. Ook de leden P. Jacobs, C. Kuijpers en T. Claasen zijn ons helaas ontvallen. Ons medeleven gaat uit naar hun families.

Met genoegen kunnen wij u mededelen dat de zoektocht naar een nieuwe huisvesting is afgerond. Het Con Brio gebouw op De Braak wordt onze nieuwe locatie. De afdeling cultuur van de gemeente Helmond heeft alle medewerking verleend om dit mogelijk te maken, waarvoor onze hartelijke dank. Het pand beschikt over een werkbare ruimte die is onderverdeeld in drie vertrekken. Momenteel wordt gewerkt aan een

efficiënte indeling en aan een verhuisplan. De dependance in Het Baken blijft voorlopig gehandhaafd. Per 1 januari 2012 nodigen wij alle leden en andere belangstellenden uit om eens binnen te lopen en kennis te maken met onze nieuwe heemkamer.

Het project 'Helmond binnen de Wallen' is geheel afgerond. We gaan nu de subsidiefase in. U kunt dit project al bekijken op:

www.helmondbinnendewallen.nl

Begin 2012 gaat onze heemkundekring mogelijk deelnemen aan een project van Erfgoed Brabant, met betrekking tot het implementeren en beheren van een registratiesysteem van onze documentatie- en fotocollectie.

Het bestuur wenst u allen een gezond en voorspoedig 2012 toe. Laten we hopen dat het in alle betekenissen een goed heemjaar wordt.

Onze nieuwe Heemkamer

Onze Heemkamer bevindt zich vanaf 1 januari 2012 in het Con Brio Gebouw, Braakse Bosdijk 2, 5703 HZ Helmond. De kamer is iedere donderdagmiddag geopend van 14.00 tot 16.00 uur en is vrij toegankelijk. U kunt desgewenst onze collecties en boekenbestand kosteloos raadplegen. De dependance in het stadshobbycentrum 'Het Baken', Pastoor van Leeuwenstraat 23, is iedere derde donderdag van de maand geopend van 10.00 tot 12.00 uur.

Dank voor uw giften of donaties

Ter uitbreiding van ons heemkundig materiaal ontvangen wij regelmatig giften en donaties. Alle deze schenkingen, groot of klein, worden door ons bijzonder gewaardeerd. Door de veelheid is het vaak niet mogelijk iedereen persoonlijk te bedanken. Daarom zeggen wij langs deze weg dank aan allen die Heemkundekring Helmond-Peelland een warm hart toedragen.

Agenda

U ontvangt voor de lezingen en excursies géén afzonderlijke uitnodigingen. Noteer daarom onderstaande data in uw agenda of op uw kalender.

Dinsdag 10 januari

Lezing door de heer Frank Meijneke met als titel: **“De voettocht van dominee Stephanus Hanewinckel door de Meierij”**.

De naam van dominee Hanewinckel (1766-1856) is altijd nauw verbonden geweest met de anoniem uitgegeven boeken over de Meierij van 's-Hertogenbosch. Deze publicaties hebben in de loop van de tijd nogal wat stof doen opwaaien, vanwege hun soms felle uithalen naar de rooms-katholieken. In de ogen van de verlichte predikant waren zij dom, bijgelovig en dweepachtig. Toch wordt Hanewinckel tekort gedaan, wanneer we hem alleen maar als de 'papenvreter' zien. Het wordt daarom tijd het eenzijdige beeld dat dusver over Hanewinckel bestond, te nuanceren en waar mogelijk aan te vullen en bij te stellen.

Aanvang 20.00 uur, sociëteit Beursplein, het Hool 31, Helmond.

werd dan ook veel geld verdiend. Helaas kwam dit niet ten goede aan de arbeiders.
Aanvang 20.00 uur, sociëteit Beursplein, het Hool 31, Helmond.

Dinsdag 13 maart

Lezing door de heer Th. Nooijen met als titel **“Wichelroedes, wateraders, magnetische straling en leylijnen”**.

De spreker zal verhalen over de werking van de wichelroede en wat je ermee kunt. Ook aan het bestaan van wateraders, aardstralen, leylijnen en magnetische velden zal hij aandacht besteden. Bij deze lezing wordt ook ingegaan op de ligging van oude cultusplaatsen, plekken dus waar later kerken en kathedralen zijn gebouwd.

Aanvang 20.00 uur, sociëteit Beursplein, het Hool 31, Helmond.

Dinsdag 3 april

Lezing door de heer R. Kerstens met als titel **“Verhalen uit de natuur”**.
Nadere informatie volgt.

Donderdag 10 mei

Excursie naar **Heemkundekring Bladel**.
Nadere informatie volgt.

Donderdag 14 juni

Excursie naar **Toon Kortooms Park Griendtsveen**.
Nadere informatie volgt.

Het Oude Kerkhof en Kapel 't Zand in Roermond

Op 22 september bracht Heemkundekring Helmond-Peelland een bezoek aan Het Oude Kerkhof en Kapel 't Zand in Roermond. Het is een van de oudste dodenakkers van ons land, met historische graven, grafkelders en grafmonumenten. In Roermond realiseert men zich dat dit kerkhof bijzonder cultuurgoed is.

In 1784 werd het begraven in een kerk, kapel, bidplaats of ander gebouw door keizer Jozef II verboden. In een besluit stelde de keizer: *“Daer zullen buyten den omtrek der Steden en buyten de Vlercken*

ofte Borgten, Kerkhoven worden opgerecht in de welke alleen het zal georloft wesen te begraven”. Zelfs binnen de stadsmuren was vanaf dat moment het begraven van doden niet meer geoorloofd. Daarom werd in mei 1785 deze begraafplaats in gebruik genomen.

Het kerkhof bevat veel monumentale grafkunst. Dat kenmerkt zich in diverse bouwstijlen, gietijzeren kruisen en hekwerken. Opvallend is de nadrukkelijke afzondering van katholieke, protestantse en joodse graven. Hoge muren

Genealogie van vóór 1500

Op 15 november nam onze stadsgeenoot en genealoog Hans Vogels, in sociëteit Beursplein, een 30 koppig publiek mee terug in de tijd. Dat gebeurde op een ludieke manier. Middels enkele stadsplattegronden, waarop de sociëteit in het Hool was aangegeven, maakte hij een afdaling in de tijd en waande het publiek zich in het Helmond van de vijftiende eeuw. Wonderwel was het Hool ook binnen de stadswallen duidelijk waarneembaar, waaruit blijkt dat aan de oorspronkelijke structuur van de stad weinig veranderd is.

Met zijn ervaring als stamboomonderzoeker schetste Vogels een beeld van burgers en families uit de tijd van vóór 1500. Natuurlijk passeerden hierbij namen van vooraanstaande personen, maar ook van inwoners met minder betekenis blijken veel aantekeningen bewaard te zijn gebleven. Bij het betoog werden aspecten als namen en vernoemingen aangesneden.

Hij gaf voorbeelden van achternamen die afgeleid zijn van de voornaam van ouders of grootouders (patroniemen) en namen die verband houden met de geografische plek waar men vandaan komt (toponiemen). Ook naamgevingen die afgeleid zijn van de moedersnaam (matroniemen) komen veelvuldig voor en leidden bijnamen en beroepen tot vernoemingen. Met talrijke voorbeelden werden deze namen verduidelijkt. Onder het regime van Napoleon werden de familienamen officieel in de burgerlijke stand vastgelegd.

De uiteenzetting bevatte ook onderwerpen zoals meerderjarigheid, soorten kinderen, heraldiek, bezit en informatiebronnen. De toehoorders luisterden gefascineerd. Zelfs een voetbalwedstrijd tegen onze oosterburen kon niemand bekoren om vroegtijdig te vertrekken. De thuisblijvers krijgen een herkansing, Op 20 december staat het tweede deel van de lezing gepland.

scheiden de rustplaatsen van de verschillende kerkgenootschappen. Dat komt extra tot uiting in het wereldvermaarde ‘graf met de handjes’. Over een scheidingmuur heen, reiken een katholieke vrouw en haar protestante echtgenoot elkaar symbolisch de hand.

Het Oude Kerkhof is ook de rustplaats van Pierre Cuypers, bouwmeester van onder andere het Rijksmuseum en het Centraal Station in Amsterdam (foto hiernaast). In 1897 bouwde Cuypers in Helmond de vermaarde Heilig Hartkerk, het neogotische kerkgebouw met hoge vieringtoren, dat vroeger de Veestraat sierde.

Het neogotisch grafmonument van bouwmeester Pierre Cuypers. (foto Gerry van Liempt)

Bedevoortsoorden in binnen- en buitenland

Bent u wel eens op bedevaart geweest naar de kapel van Onze-Lieve-Vrouw in 't Zand in Aarle-Rixtel, of naar Onze-Lieve-Vrouwe van Ommel? Misschien ondernam u ooit een tocht naar Handel, het oudste Maria-bedevoortsoord in Noord-Brabant. Heel mooi, maar toch echt onbeduidend, tenminste als u deze trips vergelijkt met de pelgrimages van de heer H. van der Linden uit Brouwhuis.

Op 18 oktober presenteerde Van der Linden een lezing over de wereldwijde omzwervingen die hij maakte naar diverse boeddhistische, hindoeïstische, islamitische en katholieke bedevaartsoorden. Geen honderden, maar vele duizenden kilometers legde hij te voet af om deze oorden te bezoeken. Van zijn tochten die leidden naar bedevaartsoorden in India en Nepal, naar Ierland, Spanje, Frankrijk, Portugal, Duitsland,

België en natuurlijk Nederland, maakte hij een reisverslag dat hij met verve en enthousiasme aan veertig belangstellenden presenteerde.

De toehoorders werden meegevoerd door de Himalaya, langs de rivier de Ganges en voorbij vele heilige steden zoals Kadarnath, Vishnu, Bodhgaya en Tapt Kund. De tochten voerden naar Varanasi, één van de belangrijkste pelgrimsplaatsen in het boeddhisme en naar Lumbini in Nepal, de stad die als de geboorteplaats van Boeddha wordt gezien. In deze en vele andere steden zijn gigantische tempels gebouwd, waar pelgrimstochten naar toe leiden en religieuze bijeenkomsten plaatsvinden. Via lichtbeelden werd dit gevisualiseerd.

Zijn reis eindigde op Binderen in de kapel van Onze Lieve Vrouw Lelie onder de doornen. Of er wonderen aan de pelgrimstochten ten grondslag liggen bleef onduidelijk, maar verwonderend is het zeker.

Boekbespreking

Ger Jacobs, Majelle Janssen, Hans van de Laarschot en Lia van Zalinge
Johan Jacobs (1881-1955)

ontwerper, beeldend kunstenaar, en opleider uit Helmond

In het Gemeentemuseum werd recentelijk een expositie gehouden over het werk van de Helmondse ontwerper en beeldend kunstenaar Johan Jacobs. Tekenen was zijn lust en zijn leven. Naast zijn talrijke ontwerpen voor Vlisco, maakte hij vele ex librisen en illustraties van vogels, planten en historische gebouwen. Zo liet hij een waardevol historisch document na.

Rond zijn 130e geboortedag is nu ook een fraai geïllustreerd boek verschenen. Hierin wordt aandacht besteed aan de stad Helmond ten tijde van Jacobs, aan de Helmondse tekenschool waar hij werd opgeleid en aan zijn werk als chef ontwerper bij Vlisco. Het geheel is gecompleteerd met een biografie.

Een representatief deel van zijn aquarellen, tekeningen en schilderijen treft u in dit boek aan. Ze zijn bijeengebracht door het Helmonds Gemeentemuseum, het Vlisco Museum, door Jacobs' nazaten en het Regionaal Historisch Centrum (RHCE).

Belangstellenden voor het boek kunnen terecht bij het Gemeentemuseum Helmond, de Monumentenwerkgroep Helmond, Kanaaldijk NW 29a en bij het RHCE.

ISBN 978-94-6190-700-4

Prijs € 12,50

Wim Daniëls
**Het Helmonds
 Woordenboek**
 Het Helmonds is een prachtig en heel

opmerkelijk dialect. Voor wie het Helmonds wil koesteren of het beter wil leren kennen, is het Helmonds woordenboek onmisbaar. Het toont zijn woorden en klanken in hun volle omvang. Bovendien worden bij heel veel woorden

voorbeeldzinnen gegeven om het Helmonds nog beter tot uitdrukking te laten komen.

De oorspronkelijke uitgave van dit boek verscheen in 2006.

In 2009 verscheen een herziene editie.

Dit boek is de uitgebreide druk

van 2011.

ISBN 978-90-809501-4-6

Prijs € 19,50

Wim Daniëls
Helmond Gedichten
 Helmond Gedichten is een bundel van

Wim Daniëls, die sinds januari 2011 stadsdichter van Helmond is. De bundel bevat uitsluitend gedichten die over Helmond gaan. De bundel is een eerbetoon aan de stad.

ISBN 978-94-91050-05-3

Prijs € 9,95

Paul Jacobs
 1926-2011

Op 27 september is Paul Jacobs vrij plotseling overleden. Vele jaren was Paul lid van onze Heemkring

waarvoor hij zich uitermate verdienstelijk maakte. In februari werd hij hiervoor gehuldigd waarbij hem de erepenning van Brabants Heem werd opgespeld. Paul was prominent genealoog, initiator en ex-redacteur van het kwartaalblad Helmonds Heem en auteur van diverse door de Heemkring uitgebrachte bundels.

Ook het Helmondse gilde profiteerde van zijn veel-omvattende stadskennis. Niet voor niets was hij in 2006 hoofdredacteur van het jubileumboek van het gilde. Hij wist alles van de stad en vertelde dit aan belangstellenden in de vorm van lezingen en voordrachten.

Paul is geboren en getogen in Vlierden. In zijn geboortedorp was hij oud-voorzitter en erelid van de plaatselijke voetbalvereniging SPV. In mei werd hij bij die gelegenheid gehuldigd vanwege zijn 60-jarig lidmaatschap. Ook was hij voorzitter van het parochie- en schoolbestuur van de Goede Herder, maakte zich verdienstelijk voor de Keiologische Hogeschool en verzorgde tot aan zijn dood toeristische stad rondleidingen.

Als ambtenaar van de gemeente Helmond zette hij het Gemeentelijke Bureau Voorlichting op poten. Hij trachtte daarbij het Helmondse publiek zo laagdrempelig mogelijk van dienst te zijn. Voor velen was hij daarom het gezicht van de gemeente. In 1986 werd hij na veertig ambtenarenjaren gepensioneerd, waarbij hij werd benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau. Paul Jacobs werd op 3 oktober begraven.

Nederlands Bidprentjes Archief

Na werkzaamheden aan de netwerken van UPC is de bereikbaarheid van het Nederlands Bidprentjes Archief (NBA) dusdanig ineffectief geworden, dat wij besloten hebben om de gegevensbestanden te verhuizen naar nieuwe domeinnamen. Met onmiddellijke ingang kunt u het NBA naar keuze aantreffen op de volgende twee

adressen: www.nbp-archief.nl of www.bidprentjesarchief.nl

De oude adressen blijven nog slechts tijdelijk aanwezig om de overstap mogelijk te maken. Wij verzoeken u vriendelijk uw adresboek aan te passen.

*Heemkundekring Helmond-Peelland,
 Namens het NBA-Team, Theo van Beeck*

Nieuwe website SAS

Sinds kort is op het internet de nieuwe website van de SAS (Stichting Archeologisch Samenwerkingsverband) te raadplegen. Onder www.saspeelland.nl vindt

u een grote hoeveelheid archeologische en cultuurhistorische informatie. De Heemkundekring Helmond-Peelland is een van de aangesloten organisaties.

Bijdrage tot de oudste geschiedenis van Helmond

door Pierre van de Meulenhof

Als we onderzoek doen naar de schriftelijke bronnen die betrekking hebben op de oudste geschiedenis van Helmond, moeten we door een veelheid aan verhalen heen die over onze stad geschreven zijn. In die verhalen komen de namen Hezelo van Helmond (Hezelo de Helmund), Stephanus, Hertog van Brabant en de familie van Berlaer voor. Dit in samenhang met een motteburcht in die Haghe, een houten kasteel op het oude terrein van Carp, een gedeeltelijk stenen donjon (middeleeuwse verdedigbare woontoren) onder de Ford garage langs de Zuid Willemsvaart en het huidige kasteel in het stadspark.¹⁾

In de tijd van Hezelo van Helmond was onze omgeving moerasachtig, leeg, woest, bebost en slechts gedeeltelijk in cultuur gebracht. De woeste gronden vielen onder het wildernisregaal van de keizer/koning. Dit was een koninklijk recht uit de tijd van Karel de Grote, dat de hertog van Brabant in onze streek rechtmatig had verkregen en waarvan hij dus ook gebruik maakte. De hertog schonk de gemene gronden, waarover hij op basis van het van recht van het regaal kon beschikken, aan zijn onderdanen. Hij bracht daarvoor cijzen, een soort belasting, in rekening, die echter door de geldontwaarding steeds minder waard werden.

In 1108 dient zich in schriftelijke bronnen, over rechtshandelingen van bisschop Burchardus van Utrecht, een getuige aan die zich Hezelo van Helmond noemt. We mogen gevoeglijk aannemen dat Hezelo van Helmond een edelman was, die in de oorkonde van de bisschop getuigde bij een geschil over een landgoed dat tussen de rivieren de Lek en de Linge lag. Hij is in latere bronnen niet meer te traceren. Piet van Alphen schreef hierover: *In een schriftelijke vermelding van 12 maart 1179 werd de abdij van Floreffe bevestigd in het bezit van een Curtis (een hof), hier een versterkte hoeve zonder hofhouding, waaruit in Helmond in die Haghe het beheer plaatsvond²⁾.*

Dit was de eerste schriftelijke vermelding van de 'nederzetting Helmont', die bovendien ook nog enkele hoeves ofwel motteburchten had. Die waren meestal, in de nabijheid van een rivier of water, op een heuvel gebouwd en stelden niets meer voor dan een grote boerenhoeve met wat versterking daar omheen. Rond 1179 schonk Stephanus zijn hoeve met de daarbij behorende domeingronden aan de abdij van Floreffe.

Als particulier bezat hij een agrarisch domein, dat grotendeels tussen de huidige eerste- en derde Haagstraat gelegen moet hebben met de Mierloseweg als noordgrens. Wie deze Stephanus was blijft even schimmig als de geschiedenis van Helmond tot op dit moment. Wel is bekend dat de geestelijke instellingen in die tijd veel macht bezaten en dat ook duidelijk lieten gelden.

In een schrijven van 14 juni 1256³⁾ draagt Elisabeth, de dochter van Hendrik van Bindop, haar rechten op de leengoederen van haar vader ten behoeve van de abdij van Binderen over aan ex-keizerin Maria van Brabant stichteres van het betreffende klooster. Aan het slot van die schriftelijke bronnen worden een aantal

getuigen genoemd, zijnde rechtspersonen die namens de geestelijke instellingen optraden. De eerst genoemde is Henricus investiet van Bakel. Dit was de pastoor die de abdij van Echternach vertegenwoordigde. Als tweede werd genoemd Ywannus investiet van Ricstele, de pastoor van Rixtel die namens de abdij van Floreffe aanwezig was. Maria van Brabant schonk, geheel uit vrije wil, aan Elisabeth 30 ponden en 100 schillingen. In de betreffende oorkonde staat: *"bona que pie memorie olim Henricus dictus Bindop miles a domo de Helmont tenuerat in feodo"*. Deze oorkonde is ook te vinden in het oorkondeboek van Noord Brabant geschreven door Camps waarin staat: *"Henricus dictus Bindop miles a domo de Helmont."*

De bovenstaande zin is waarschijnlijk gemakkelijker te interpreteren wanneer men komma's plaatst: *"bona que pie memorie olim Henricus dictus Bindop, miles, a domo de Helmont tenuerat in feodo"*. Letterlijk vertaalt: "de goederen die eertijds wijlen Hendrik genaamd Bindop, ridder van het huis van Helmond (het klooster) in leen hield". Men is geneigd om 'domus' te interpreteren als 'het klooster', omdat in een oorkonde uit 1246 door Maria

Op deze kadasterschets zijn de plaatsen van de voormalige kastelen weergegeven.

- 1. De motteburcht uit de tijd van Hezelo van Helmond en Stephanus 1108-1179*
- 2. Het oude Huys vóór 1256*
- 3. Het 14^e eeuwse donjon*
- 4. Het huidige kasteel*

op die manier werd verwezen naar het klooster Binderen. Camps 225: *“contuli novelle plantationi que dicitur Locus Imperatricis, Cisterciensis ordinis, quam fundavi prope Helmont, fundum in quo sita est ipsa domus”* (Ik heb geschonken aan de nieuwe stichting genaamd Binderen, van de Cisterciënzer, die ik gesticht heb bij Helmond, de grond waarop dit huis (het klooster) is geplaatst).

Het bijzondere van dit charter is dat de meeste informatie in deze getuigenlijst te vinden is. De rangorde in de lijst geeft de belangrijkheid aan. Als eerste wordt genoemd Henricus, de pastoor van Bakel, die de abdij van Echternach als kerkelijke macht vertegenwoordigde. Tweede is de pastoor van Rixtel, namens de kerk van Helmond de vertegenwoordiger van de abdij van Floreffé. Hiermee is het rechtsgebied tussen de twee kloostergemeenschappen, die hun beheer en eigendomsrechten opeisten, in beeld gebracht. Omdat de abdij van Binderen aan de Aa gelegen was, mag verondersteld worden dat deze rivier de grens vormde tussen de twee kloostergemeenschappen, waarvan op grond van anciënniteit (rangorde naar diensttijd), Echternach de meeste invloed had.

De vijfde vertegenwoordiger op de lijst was ridder Hendrik van Bakel die in Vlierden, Bakel en Deurne namens de abdij van Echternach optrad. Hij was de meijer (hofmeester, pachter en boer) van Echternach en vertegenwoordigde de wereldlijke macht ten oosten van de Aa, in Helmond en Rixtel. Ridder Gerard van Rixtel vertegenwoordigde die macht ten westen van de Aa in het gebied van de abdij van Floreffé. De volgende gecommiteerde was een buurman van Binderen en ook als

zodanig aanwezig. Als laatste kwamen de schepenen van Helmond. Slechts vijf van de zeven schepenen mochten hun zegel op het charter plaatsnemen, ze waren echter van weinig betekenis.

In deze rij zijn de derde en vierde getuige bewust overgeslagen om de naamgeving van Binderen te verduidelijken. De alom bekende uitspraak van Maria van Brabant “ik bin der in” vanwaar de naamgeving afgeleid zou zijn, is een sage waarmee de naam Binderen niet wordt verklaard. Het is aannemelijk dat de twee nog niet genoemde getuigen, Arnoldus van Binderen en zijn broer Boidekinus, mensen van middelbare leeftijd waren. Het moeten ook zeker volwassenen zijn geweest, anders waren zij voor een zodanig gewichtige oorkonde niet als getuige gevraagd. Als Arnoldus van Binderen in 1256 bij benadering 40 jaar oud was, moet hij omstreeks 1216 geboren zijn, maar toen bestond de abdij nog niet. De naam Binderen moet dus een andere oorsprong hebben. Het zou kunnen zijn dat de naam van Hendrik van Bendop aanleiding is geweest om de abdij ‘Binderen’ te noemen. Maar aannemelijker is dat de naam afgeleid is van de oud-Duitse woorden Bünt of Beunde (een gebied met twijgen en takken). Meestal waren zulke gronden omheind en aan het gemeenschappelijk beheer onttrokken.

Gezien het feit dat Maria van Brabant er een eigen klooster stichtte, lijkt het voor de hand liggend dat zij daarvoor vroongebied gebruikte. Dit was een omgeving die speciaal bedoeld was voor eigen gebruik van, of eigen productie voor, de landheer. Als het omheind was, was het dus al afgezonderd uit de gemene gronden. Ze kon er vrij over beschikken.

Het Middelnederlands woordenboek geeft als verklaring dat het woord ‘benne’ in verband gebracht wordt met een uit teenwilgen gevlochten geheel. Hier dan in de ruimste betekenis van het woord, namelijk vlechtwerk, wijzend bijvoorbeeld op de aard van een gemaakte overgang over een beek of een met twijghout gevlochten overgang of voorde.⁴⁾

Zoals eerder beschreven stroomde de rivier de Aa ook door de stad Helmond, op de grens tussen Floreffé en Echternach. Een domein dat de hertog van Brabant (Hendrik I) in 1222 van Willem van Horne kocht, ressorteerde toen nog onder Echternach. Willem van Horne was Echternachs voogd voor de domeinen in Brabant en dat staft de vorige bewering. Toen Willem van Horne in 1222 een deel van zijn allodium (eigen

bezit) verkocht, schreef hij in de verkoopakte dat voordat de koop doorgang kon vinden hij nog het een en ander met de abdij van Echternach moest regelen.

Volgens archeoloog Nico Arts heeft de hertog van Brabant omstreeks 1188, op zijn eigen grond in die Haghe, een houten kasteel gebouwd. Dat kasteel staat heden ten dage bekend als het Oude Huis. Hendrik I, hertog van Brabant en Lotharingen, pretendeert in 1220 dat hij in bezit gekomen is van het domein Helmont. De stad was vanaf toen zijn grondbezit en viel onder zijn heerschappij. Van wie en op welke manier hij het dominium overnam wordt nergens vermeld. Vast staat dat hij gronden verwierf die gelegen waren tussen de Astense Aa en de Goorloop ten zuiden van Helmond. Het was het gebied dat

bij Astense Aa en bij het Goor, de groene gemeint, begint en nabij Beek met de Aa samenkomt.

Deze tekening van Helmond van omstreeks 1600 is vermoedelijk getekend door een militaire landmeter die voor Prins Maurits de stad Helmond in beeld moest brengen, voordat in 1602 Prins Maurits met zijn legers door Helmond trok.

Aannemelijk is dat ook de abdij van Floreffe hier een vinger in de pap had, want zij had het patronaatsrecht van de kerk in Rixtel en Helmond, zijnde de moederkerk van de kerk in die Haghe. Het bezit van het patronaatsrecht wil niet zeggen dat zij de kerk ook gesticht heeft, maar waarschijnlijk is dat wel, ofschoon dat recht ook geschonken kan zijn. Wat de naam van de patroonheilige is geweest moet men raden. Wel is bekend dat de naam van de abdij van Floreffe, resulterend onder het bisdom Luik, Lambertus is geweest, omdat dit bisdom een kerk meestal Lambertus noemde.

Nadat het woonkasteel van de hertog van Brabant voltooid was, begon hij met de uitbreiding van zijn nederzetting. Op de Steenweg en Kromme Steenweg werden huizen gebouwd en omstreeks 1200 kregen deze straten al het aanzien van een kleine

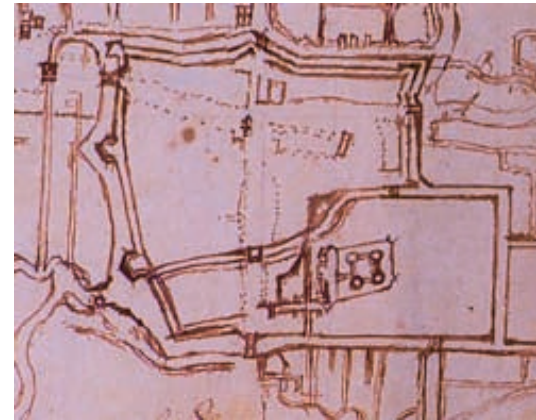
stad. Een tiental meter vanaf zijn houten kasteel bouwde hij in het derde kwart van de elfde eeuw nog een stenen donjon met daarbij een klein stenen kasteel. Dit kasteel is tot op heden niet opgegraven en laat dus nog veel te vragen over.⁵⁾

Intussen was de hertog van Brabant op de gekochte gronden van Willem van Horne, begonnen met de uitbreiding van de stad. Deze toename zou leiden tot het huidige stadspatroom. Hiervoor was wel een deel van de oostelijke oever van de Aa noodzakelijk. In 1222 kocht hij van Willem van Horne het allodium van Helmond, anders gezegd: het deel van het huidige Helmond aan de oostelijke zijde van de Aa.

Met Jan van Berthout ruilde hij, volgens een oorkonde van 5 juli 1314 van de hertog van Brabant, het dominium Helmond en begon met de bouw van het huidige kasteel aan de westelijke zijde van

Op dit kaartje is te zien hoe in de dertiende eeuw de wereldlijke en kerkelijke macht rond Helmond verdeeld was. Het kanaal heeft deze uitleg heel gemakkelijk gemaakt. Wat links naast het kanaal ligt behoorde aan de abdij van Floreffe, het latere Postel. Rechts van het kanaal liggen de bezittingen van de abdij van Echternach. De echte grens is echter de oude Aa die vanuit Helmond naar Binderen stroomde. De omgrachting van Binderen heeft de Oude Aa hier bijna drooggelegd, waardoor de loop van het water de nieuwe Aa gekozen heeft.

Nadat de Hertog van Brabant in 1222 zijn allodium verworven had, begon hij met de bouw van de omwalling van de stad. In eerste instantie werd de Ameide gegraven. Dit is het water dat aan de bovenkant van deze tekening aangegeven is. De oude Aa werd gebruikt om het kasteelterrein te beveiligen. Aan de noordkant, links op de tekening, is te zien dat er enkele ravelijnen werden aangebracht, die met een spitsdak waren afgesloten. De omwalling was een zandwal van slechts enkele meters hoog.

de rivier de Aa. Men mag zich afvragen wat er met het deel van Helmond, aan de andere zijde van de Aa, gebeurde. Hier had zich een agrarische ontginning of domein gevormd dat begrensd werd door de huidige Hoogeindsestraat en de Zandstraat, vandaar via de molentoren naar de Heistraat en het Binderseind voerde en via de Markt en Kerkstraat weer aansluiting kreeg met de Hoogeindsestraat.

De hoeve van dit domein stond op Den Heuvel. Willem van Horne die ook Brouwhuis tot zijn persoonlijk bezit mocht rekenen, was hiervan eigenaar. In 1222 kwam hij met de hertog tot het akkoord om een deel van zijn bezit, ten oosten van de Aa, aan Hendrik I hertog van Brabant te verkopen. De kosten bedroegen 300 Keulse Marken. Waren in het verleden rivieren de natuurlijke grenzen, nu werd een nieuwe grens met de meetlat gelegd. Daar waar de historische grenslijnen altijd waterlopen waren heeft men nu ten zuiden en ten oosten van Helmond een rechtlopende lijn getrokken.

Nu werd er een rechte lijn getrokken die vanaf Duizeldonk achter de Bokhorst door naar het Riet liep. Vervolgens recht van het Riet tot nabij Kruisschot en

vanaf hier volgde men het wegenpatroom, langs Scheepstal naar de Bakelse Aa. De rivier werd gevolgd tot het noorden van Binderen waar de grenslijn weer uitkwam bij de Goorloop. Dit verkochte deel werd onttrokken aan de kerkelijke macht van Echternach en aan de wereldlijke macht van Van Horne. De vraag blijft wie de wereldlijke macht bezat, was dit van Van Horne, Van Gelre of Keulen?

In 1314 werd van Horne's zoon de nieuwe hertog. Die was nu in staat om Helmond uit te bouwen. Hij had deze machtsuitbreiding hard nodig want de politieke situatie in deze contreien was aan het einde van de twaalfde eeuw verre van rooskleurig. De hertog kreeg veel tegenstand, maar nadat hij in 1222 het allodium van Helmond en in 1231 het graafschap Rode verworven had, was zijn opperheerschappij in noord-oost Brabant versterkt. Vrij spoedig daarna, in 1235, kwam hertog Hendrik I te overlijden en zijn dochter Maria erfde het bewind over het allodium en dominium van Helmond. Jammerlijk is het bewijs dat ze ook in Helmond verbleef, nergens te vinden. Ze heeft zich in die tijd echter wel ingezet om de politieke toestand te stabiliseren, te stimuleren en te consolideren. Maria

bleef de regerende Vrouwe van Helmond tot aan haar dood in 1260. Zij was weduwe van de graaf van Holland en de keizer van Duitsland. Omdat haar huwelijk kinderloos was gebleven verviel het goed terug aan het hertogelijk domein en dat betekende dat haar broer, de hertog van Brabant, de macht bezat.

Toen na enkele generaties hertog Jan III van Brabant de macht in Helmond overnam, was hij slechts 7 jaar oud. Op 5 juli 1314 ruilden zijn voogden het Helmonds bezit met Jan van Berthout van Berlaer voor diens bezit in Lier. Hij werd daardoor heer van Helmond. Deze Jan van Berlaer werd opgedragen het steunpunt Helmond uit te bouwen. Nu de familie van Berlaer bezit van Helmond genomen had, ging de opvolging in de familie bijzonder snel. In 1328 volgde de oudste zoon Lodewijk zijn vader op. Lodewijk Jan II en Walraven van Berlaer, beiden zonen van Lodewijk, werden tussen 1357 en 1361 de heren van

Helmond. In deze periode werd begonnen met de eerste versterkingen van de stad en met de bouw van het huidige kasteel. De Ameide, een zijarm van de Aa, werd omgebouwd tot stadsgracht. Deze liep over de huidige Koninginnewallen en de Marktstraat om vervolgens via de Loop weer in de Aa terug gevoerd te worden.

Aan de kanaalzijde werd een stadsgracht gegraven vanaf het einde van de kasteeltuin tot aan de Gedempte Haven. De twee grachten werden ter hoogte van de huidige Ameideflat met elkaar verbonden. De andere verbinding liep achter het kasteel door naar het Beugelsplein en werd daar op de Ameide aangesloten. Zo was de stad geheel door water omringd en met een extra zandwal verdedigbaar tegen aanvallen van de Geldersen.

In de periode 1400-1410 werden de stadswallen en grachten aangelegd. Omstreeks 1450 verrees de huidige Lambertuskerk en werd de kerk in die Haghe aan een nieuw gesticht klooster

Deze maquette is gemaakt op een kadasterkaart van omstreeks 1830. De huisjes, waarvoor de eigenaren cijs betaalden aan de heer van Helmond, zijn hier in beeld gebracht. Duidelijk is te zien dat de stad slechts via vier wegen en evenzoveel stadspoorten bereikbaar was. Onder zijn de twee ravelijnen zichtbaar.

Het kasteel van Helmond, dat veel overeenkomsten vertoont met het Muider slot, werd circa 1325-1350 gebouwd. Middels een bouwkundig onderzoek, dat in 2001 in opdracht van de gemeente Helmond werd uitgevoerd, is vastgesteld dat de bouw bijna een eeuw eerder is gestart.

geschonken. Tijdens de Gelderse oorlogen, waarbij troepen van Maarten van Rossum de stad aanvielen, werden de stadswallen versterkt en tijdens de 80-jarige oorlog (1568-1648) verlegd. Aan de noordzijde van de stadsmuren werden twee ravelijnen geconstrueerd. Een ravelijn is een vijfhoekig versterkt eiland dat zich aan de buitenkant van een vestingmuur bevindt en vaak aan de vestingwand is vast gebouwd. De punt van het ravelijn steekt dan in het water.

Wanneer met de bouw van deze omwalling precies begonnen is, is niet bekend. Wel is in het oudste Helmondse rechterlijk boek een akte gevonden waarin Rutger van der Aa, de zoon van Lysbertten Beckers, met de gezworenen van de stad Helmond een overeenkomst sloot waarbij hij een stuk van zijn erf en beemd afstond voor de bouw van de Veste die gemaakt en gegraven is bij zijn huis. Deze akte is opgemaakt tussen 1396 en 1400, wat dus wil zeggen dat men op dat moment mogelijk al met de bouw van de Veste bezig was.⁶⁾

In 1381 stonden er in de binnenstad van Helmond ongeveer 30 huizen, waarvoor de

eigenaren cijs betaalden aan de Heer van Helmond. Ze waren gelegen aan de rechterzijde van de Veestraat vanaf de Markt gezien. Verder een tiental huizen aan beide zijden van de huidige Markt en nog enkele in de Kerkstraat, die toen nog de Huiskensstraat genoemd werd. Pas nadat de stad enkele keren was platgebrand, stonden er in 1600 aaneengesloten rijen stenen huizen en was de binnenstad voltooid.

Noten

- 1) *Hein Vera, dat men het goed van den ongeboornen niet mag verkopen.*
- 2) *Van Alphen van plaggenhut tot paalwoning.*
- 3) *G.J. van Bussel: de Vlasbloem 1986.*
- 4) *Bach Ortsn1,399.*
- 5) *“Het oude huys “ de archeologie van het eerste kasteel van Helmond circa 1175–1375.*
- 6) *1396-1400 Stadsarchief Helmond inventaris nummer 3787 (oud R 214) akte 68: “Rutger van der Aa zoon van Lysbetten Beckers heeft overgegeven ende opgedragen de ghesworen van Helmont tot behoef der stat van Helmont alsulken stuc erfs ende beemts als dair die veste van Helmont afghemaect ende ghegraven is afte vurighen huys gelegen also re alst vurighen ende sinen kinderen toe plach te behoeren”.*

Filmvermaak in de Helmondse samenleving 1910-1940

*Opkomst van de bioscopen in Helmond,
in tijden van het katholicisme en industrialisering*

door Thirza Jager & Leanne van Schijndel

Het bord 'Helmond groeistad' dat je tegenkomt zodra je Helmond binnenrijdt, lijkt een rechtstreekse verwijzing naar het verleden van de stad. Helmond kende een enorme demografische ontwikkeling. Tussen 1830 en 1930 nam de bevolking ruim 2,5 keer zo snel toe als de totale Nederlandse bevolking. In Helmond zelf is er in de onderzoeksperiode, 1910-1940, een bevolkingstoename van bijna 200 procent. Deze groei werd voornamelijk veroorzaakt door een hoog vestigingsoverschot van arbeiders. Helmond kenmerkte zich namelijk door zijn industrieën en de burgemeester noemde Helmond in zijn nieuwjaarsrede van 1914 'een echte arbeidersstad'. Het economisch leven berustte in de negentiende en begin twintigste eeuw op de textiel- en metaalnijverheid, waarin meer dan 75 procent van de bevolking werkzaam was.

Naast een industriestad, was Helmond ook een overwegend roomse stad. Gedurende de onderzochte periode was minstens 95 procent katholiek, wat terug te zien is in de

scholen en verenigingen. Zo was er de vereniging 'R.K. Drankweer', waarin het hoofd, pater Ildefonsus, het stijgende drankmisbruik probeerde tegen te gaan. De pater stelde dat de stijgende

criminaliteit en het dronkenschap te wijten was aan de komst van de bioscopen. Dronkenschap was in die tijd een groot probleem, in 1916 was er sprake van dronkenschap bij 40 procent van de gepleegde misdrijven. Dit was vooral een probleem in de jaren 1910 tot 1920, eind dertiger jaren was dat percentage gedaald tot 10 procent. Pater Ildefonsus zette zich daarnaast ook in voor activiteiten in het Sobriëtasgebouw. In dit alcoholvrije gebouw kon men van 'gepast vermaak' genieten, zoals de pater zelf stelde.

Naast de pater, waren er meer mensen die zich inzetten voor een beschavings-offensief. Zo was er de vereniging Kunst en Vermaak, die hun leden op 'een hoger cultuurplan' wilden brengen. Helmond had een rijk verenigingsleven, naast de vereniging Kunst en Vermaak waren er nog meer dan 80 sociëteit-, sport- en vermaakverenigingen. Dit waren onder andere toneel-, dans- en zangverenigingen, maar geen enkele vereniging zette zich in voor de bioscopen of film. Dit is een opvallend gegeven, gezien Helmond vooruitstrevend was, wat betreft film en bioscoop. De eerste Helmondsche bioscoop werd geopend in 1911, maar sloot weer in 1914. Daarna kwamen Scala in 1914, Alcazar in 1919 en Centraal in 1923. Deze drie bioscopen bestonden tot in de jaren 1970 en 1980. Dit is vrij veel voor een middelgrote stad, met een inwoneraantal van 25.435 in 1930. Het landelijk gemiddelde lag in de dertiger jaren op één bioscoopstoel per 38 inwoners, in Helmond was dit meer dan het dubbele met één stoel per 17 inwoners.

Om deze bioscopen te controleren, stelde de gemeente in 1914 een bioscoop-

verordening in en na enkele jaren kwam er ook een Commissie voor Keuring van Films voor Bioscopen. Deze commissie was vaak een doorn in het oog van de bioscopeigenaren, vooral door de regelmatige controles. Daarnaast waren de bioscopen voor de grote massa, terwijl de politiek voor 1917 bij uitstek het terrein was van de elite en slechts voorbehouden aan mensen die veel belasting betaalden. In 1910 waren er slechts 1.138 kiesgerechtigden op 15.147 inwoners.

Het kan dus wel gezegd worden dat Helmond een interessant onderwerp van onderzoek is. Wij focussen ons in ons onderzoek op de periode 1910-1940. Dit lijkt de meest interessante periode, omdat in dit tijdperk vier bioscopen werden gebouwd, de filmkeuring gedurende deze periode een grote rol speelde in de samenleving en omdat de kerk in deze periode enorm invloedrijk was. Wij zullen gaan kijken op welke wijze de dimensies van verzuiling en klasse op elkaar en op het filmvermaak inwerkten. Leidraad in het onderzoek is de volgende centrale vraagstelling: "Op welke wijze integreerde filmvermaak als vorm van populaire cultuur in de Helmondse samenleving, in de periode 1910 tot 1940"?

De Helmondse klassenproblematiek

Onderzoek naar de filmcultuur suggereert dat de bioscoop minstens tot 1930 het domein van de arbeiders en lage middenklasse bleef. Een interessant gegeven om verder te onderzoeken. De stad was, zoals eerder gezegd, in het begin van de twintigste eeuw een arbeidersstad. Nelleke Bakker is in haar onderzoek 'Verzuiling in Helmond

Advertentie van de Eerste vaste Helmondsche Bioscoop, zoals deze op de voorpagina stond van 'De Zuidwillemsvaart' op zaterdag 25 november 1911. (foto Marinus van den Elsen, collectie SIEH)

1850-1925', uitgebreid ingegaan op de maatschappelijke piramide van Helmond. Zij stelt dat deze een zeer brede basis had, waarin ruim driekwart van de mannelijke beroepsbevolking een arbeider in ondergeschikte positie was. Verder was er een klein middengedeelte, er waren tot de Eerste Wereldoorlog alleen wat kruideniers- en bakkerswinkels. Overige levensmiddelen kocht men op de markt en van luxe winkels was er al helemaal geen sprake. De top werd gevormd door ondernemers, hun verwanten en andere personen op hoge posities zoals de burgemeester, notarissen, kamerleden en artsen. Begin twintigste eeuw had slechts acht procent een leidinggevende positie.

Er zijn vier bioscopen opgestart in onze onderzoeksperiode, waarvan drie tot lang na de Tweede Wereldoorlog bleven bestaan. Helaas hebben we geen gegevens gevonden van bezoekerscijfers of inkomsten van de bioscopen over onze onderzoeksperiode. Wel weten we dat na de Tweede Wereldoorlog de drie bioscopen samen ruim 10.000 bezoekers per week hadden. De drie vaste bioscopen die er vanaf 1923 waren, moeten dus wel succesvol geweest zijn, anders hadden ze het niet zo lang volgehouden. Wanneer we dit combineren met het feit dat meer dan 75 procent arbeider was, zou je kunnen aannemen dat in Helmond de bioscoop inderdaad het domein van de arbeiders en lage middenklasse was.

Toch leken de bioscopen ook de rijkere doelgroep aan te willen spreken, in ieder geval op geografisch gebied. Naast de grote kloof tussen de arbeiders en fabrikanten, was er ook een ruimtelijke kloof. Het kanaal de Zuid-Willemsvaart, gebouwd in 1826, sneed Helmond doormidden in noord-zuid richting. Hierin werd het oostelijke deel bevolkt door de arbeiders, wat zorgde voor een armoedig beeld. De rijke fabrikanten bewoonden echter kapitale villa's in het westen. Bioscoop Centraal, waar de eerste film werd gedraaid op 17 februari 1923, was gevestigd aan de Markt, een winkelstraat waar destijds toch vooral de elite kwam. Deze bioscoop leek ook ingesteld te zijn op een luxer publiek, de prijzen waren daar een stuk hoger dan in de eerdere bioscopen.

Het verschil in klasse tussen de Helmondse bioscopen

De Eerste Helmondsche Bioscoop werd opgericht in 1911, maar sloot al in 1914. Deze bioscoop leek het meest gericht te zijn op een arbeiderspubliek. De eigenaar, W.F. Franssen, was een rijwielhandelaar. Naast het oprichten van zijn bioscoop bleef hij doorgaan met het verkopen van fietsen. De Eerste Helmondsche Bioscoop was dus enerzijds een multifunctioneel gebouw, maar aan de andere kant lijkt het alsof de eigenaar niet op één paard wilde wedden. Ook getuigt een bioscoop waar fietsen worden verkocht niet van een luxe uitstraling. De duurste stoelen in deze bioscoop waren klapstoelen. Dit impliceert dat dit niet enorm comfortabele en luxe stoelen waren zoals de fauteuils in de latere bioscopen dat wel waren.

Ook was de bioscoop in de eerste twee jaren alleen geopend op zondag, waaruit

je zou kunnen opmaken dat dit gedaan werd voor de arbeiders, omdat dit de enige vrije dag voor hen was. Tot slot lijkt ook het programma gericht te zijn op de armere mensen, met titels als 'Het leven van een mijnwerker' en 'De armen van Parijs'.

Dit in tegenstelling tot bioscoop Scala, opgericht door F. Geenen in 1914, aan de westkant van het kanaal. De heer Geenen opende met 'In Hoc Signo Vinces', een religieus historisch drama uit de tijden van de keizers Maximus, Constantijn en Maxentius. Een film die laagopgeleide arbeiders misschien niet zou aanspreken, hoewel dit ook onderdeel zou kunnen zijn van een beschavingsoffensief waar we later nog op terug komen. De prijzen in Scala waren iets hoger dan in de eerste Helmondsche bioscoop, maar die in Centraal zouden nog hoger worden. Verder was Scala al meer gericht op een luxer publiek, de bioscoop lag aan een winkelstraat nabij het centrum en was goed bereikbaar. Naar aanleiding van de opening van Scala in april 1914 schreef een recensent in de plaatselijke krant: "Over de keurigste inrichting van het nieuwe bioscoopgebouw zal iedereen die een bezoek brengt, ten volste lofspreken. 't Is in één woord prachtig en de zaal overtreft zeer veel bioscopen in de grootste steden." Wanneer een bioscoop in een middelgrote stad als Helmond met toentertijd nog geen 17.000 inwoners boven bioscopen in de grootste steden wordt verheven, wil dat wel zeggen dat het een bioscoop was met een luxe uitstraling.

Van Alcazar vermoeden we echter dat deze ingericht was voor een armer publiek. Deze bioscoop is in 1919 opgericht door F. Tersteeg. Opvallend was dat deze weinig adverteerde. Als er al een advertentie in de krant stond,

was dit slechts met informatie over welke film gedraaid zou worden. Prijzen hebben wij helaas niet kunnen vinden, waardoor we niet zeker kunnen zijn over ons vermoeden. Wel weten we dat deze bioscoop slechts 345 zitplaatsen had, wat een stuk minder is dan de 500 van Scala en de 650 in Centraal. Ook de recensies waren positief, maar minder lovend dan bij de andere twee bioscopen. Na een brand in 1929 schreef een recensent bij de heropening: *“De nieuwe bioscoopzaal is een stuk groter dan voorheen, er staan comfortabele fauteuils en is ingericht voor de sprekende film.”* Het is geen negatieve recensie, maar toch een stuk minder enthousiast dan bij Scala en Centraal. Alcazar heeft na deze brand nog meer pech en ongelukken gehad met het ergste ongeluk in 1937. Hierbij kwamen de eigenaar en zijn dochter om het leven. Na dit ongeluk werd de bioscoop in 1938 verkocht aan Meel en Hirschberg, die toen ook al Scala en Centraal exploiteerden.

Bioscoop Centraal werd in 1923 opgericht door F. Geenen, die ook al de eigenaar van Scala was. In 1927 verkocht hij zijn bioscopen aan R. Croonenberg, die de exploitatie uit handen gaf aan Meel en Hirschberg. Vanaf 1937 was er dus geen sprake meer van concurrentie, omdat de drie bioscopen van dezelfde exploitanten waren. Opvallend is dat er ook in de periode hiervoor weinig concurrentie leek te zijn tussen de verschillende filmzalen. Ze adverteerden wel vaak op één pagina, maar toen de burgemeester adviseerde om zich bij de Katholieke Filmkeuring aan te sluiten schreef F. Tersteeg: *“Evenals R. Croonenberg, sluit ik me ook aan bij de Katholieke Filmkeuring”*. Het lijkt

er op alsof ze het zelfs samen overlegd hadden. Dit zou kunnen betekenen dat ons vermoeden klopt; dat de bioscopen inderdaad verschillende doelgroepen hadden en Alcazar gericht was op een armer publiek. We zouden dan kunnen aannemen dat Alcazar gericht was op de arbeider, Scala op de middenklasse en Centraal op de elite. Centraal was de duurste, maar ook de meest luxueus ingerichte bioscoop. De krant De Zuid-Willemsvaart was bij de opening in 1923 al vol lof, maar bij de heropening na een verbouwing in 1932 al helemaal. Het was een grootse opening met lichtshow en een voor Helmond ongekend amusementsprogramma. De krant schreef over deze vernieuwde bioscoop: *“Onze gemeente is in elk opzicht een grootsteedsche bioscoop- en toneelzaal rijker geworden. Ja, we zouden het herboren Centraal haast te luxueus voor Helmond willen noemen! Dat komt natuurlijk, dat we op het gebied van zalen in onze stad niet verwend zijn.”* Verder zijn ze erg lovend over de inrichting: *“Inderdaad mag gezegd, dat de heer Croonenberg geen kosten gespaard heeft om Helmond een modern, comfortabel theater te bezorgen.”* Deze verbouwing had namelijk 18.335 gulden gekost, wat toch een aardig bedrag is, in verhouding tot het duurste bioscoopkaartje van 75 cent.

De prijzen voor een kaartje lijken op het eerste gezicht niet veel van elkaar te verschillen. Zo was in 1914 het duurste kaartje voor de Eerste Helmondsche Bioscoop 40 cent en dat voor Scala 50 cent. Nu hadden de bezoekers niet veel keus, omdat de bioscopen elkaar als het ware opvolgden en niet tegelijk bestonden. In 1923 werd dit een andere zaak, toen kostte een kaartje voor Scala 60 cent en voor Centraal 75 cent. Toen

Bioscoop Centraal met links daarvan café-restaurant De Beurs. De man in stofjas voor de ingang is R. Croonenberg. De film die wordt vertoond bij Centraal heet ‘De Carmen van St. Pauli’. Deze UFA film is gemaakt in 1928. (fotograaf onbekend, collectie RHCE)

had het bioscooppubliek dus wel degelijk een keus uit de drie bioscopen en toch bleven ze alle drie bestaan. Als we dit plaatsen naast de feiten dat Centraal aan de Markt lag, een drukbezochte straat met luxe winkels en volgens de kranten een uiterlijk had dat ze haast te luxe voor Helmond wilde noemen, lijkt het

er op dat Centraal toch gericht was op een in sociaal opzicht hoger gesitueerd publiek. Dit wordt ondersteund door het feit dat Scala en Centraal dezelfde eigenaren hadden. Het was overbodig om te concurreren met dezelfde doelgroepen, dus waarschijnlijk richtte iedere bioscoop zich op zijn eigen doelgroep.

Onlangs kwamen bij de verbouwing van de voormalige Centraal bioscoop aan de Markt opmerkelijke muurschilderingen uit de jaren twintig tevoorschijn. Ze vertonen opmerkelijke overkomsten met de rijke art-decostijl zoals die toegepast is in het Tuschinski theater te Amsterdam. (foto Marinus van den Elsen)

Toch lijken de bioscopen ook wel onderdeel te zijn geweest van een beschavingsoffensief, als je naar de citaten van de recensenten kijkt. Aan de ene kant lijkt het dus erop dat met name Centraal gericht was op de elite, maar aan de andere kant lijkt het alsof ze op deze manier het publiek wilden verheffen. Mediageschiedkundige André van der Velden stelt dat een aantal bioscopen het bioscoopbedrijf probeerden te verheffen en hiermee ook het publiek, aangezien het grootste deel van het bioscooppubliek uit de arbeidersklasse kwam. Om de bioscoop meer status te geven, modelleerde men films naar cultuurproducten die al een hoge status hadden, er ontstonden hierdoor langere en complexere films. Daarnaast werden

er films gemaakt waarin de gewone mensen zich in 'hogere sferen' konden wanen. Ook wordt in zijn artikel Louis Davids geciteerd, wat de eerdere bewering ondersteunt: "Wie buiten maar een dubbeltje was, werd binnen bij Tuschinski voor enige tijd een kwartje..." De openingsfilm van Scala, waar we het eerder over hadden, sluit hierbij aan. Dit is een voorbeeld van een complexe film die niet iedereen zou kunnen aanspreken. Ook in 1923 zien we advertenties van Scala en Centraal, waarbij films met 'wetenschappelijk' werden aangeprezen.

Het verenigingsleven in Helmond

Ook verenigingen probeerden de inwoners van Helmond enige 'beschaving' bij te brengen. Zo is er de

vereniging Helmonds Gezelschap voor Algemene Ontwikkeling die lezingen gaf over onderwerpen als literatuur, kunst en filosofie en daarnaast zette de vereniging Kunst en Vermaak zich in voor een hogere ontwikkeling van de arbeider. De voorzitter van Kunst en Vermaak, M. Ninekine, schreef in hun jaarverslag van 1935 ook over een schilderstuktentoonstelling die erg slecht bezocht werd: "Maar een zaak blijft hierby te betreuren dat onze eigen leden zoo weinig belangstelling getoond hebben. Ondanks de herhaalde persoonlyke uitnodigingen zyn er toch nog velen weggebleven. Onze vereeniging streeft er naar onze menschen op een hooger cultuurplan te brengen. Dit vraagt van de leden ook meewerking en een zekere inspanning. Evengoed als tooneelspel beoordeelen en muziek leeren genieten moeten we ook schilderstukken leeren zien. Mocht het bestuur wederom zulk iets doen, we vertrouwen dan op meer meeleven van onze leden. We willen niet alleen Vermaak maar ook de Kunst onder onze menschen brengen".

De vereniging geeft hier aan het erg spijtig te vinden dat de leden geen belangstelling toonden in de tentoonstelling. Daarnaast hadden ze het erover dat ze hun leden op een hoger cultuurplan wilden brengen door middel van toneelspel, muziek maar ook met schilderstukken. Ook hier was dus sprake van een beschavingsoffensief: de vereniging richtte zich erop om arbeiders cultuur bij te brengen. Opvallend is dat het bioscoopvermaak totaal buiten beschouwing werd gelaten, alsof dat geen onderdeel van cultuur was. Ook op het einde werd er geschreven dat ze niet alleen vermaak, maar ook kunst onder de mensen willen brengen. Wederom werd film niet onder kunst of zelfs vermaak gerekend.

Ook pater Ildefonsus probeerde de mensen cultuur bij te brengen met zijn vereniging 'Onderling Vermaak', in het alcoholvrije Sobriëtasgebouw. Volgens hem waren de bioscopen geen gepast vermaak en zelfs de oorzaak van stijgende criminaliteit en drankmisbruik. Wat hij wel gepast vermaak vond waren: ontwikkelingsavonden, leestafels, bibliotheken, zang, toneel, schieten, biljarten, dammen en dergelijke. Hierbij richtte de pater zich vooral op het overgrote katholieke gedeelte van Helmond.

Het katholieke Helmond

In het begin van de twintigste eeuw lag het percentage van het aantal personen van katholieke gezindte, zoals eerder aangegeven, rond 95 procent. Een klein deel van de bevolking was aangesloten bij de Nederlands Hervormden. Tot de onkerkelijke behoorden voornamelijk immigranten. Het is aanneembaar dat het medium bioscoop enigszins verzuild is geweest in Helmond. De Helmondse Commissie voor Keuring van Films voor Bioscopen was een afspiegeling van de lokale bevolking en is werkzaam geweest tot 1928. Helmond werkte, vanwege de kosten, niet samen met de andere autoriteiten in het zuiden om de bioscoop op een hoger christelijk peil te brengen. Er werd wel op toegezien dat de Helmondse bioscopen de katholieke normen en waarden in acht namen bij hun vertoonde films. De invloed van de rooms-katholieke beweging dient hierdoor niet onderschat te worden wanneer het gaat om politieke besluitvorming bij kwesties van plaatselijk belang.

De lokale filmkeuring in Helmond wilde er voor zorgen dat er acceptabele

films te zien waren. Zij adviseerde om films af te keuren of in te korten, de burgemeester had hier het eindoordeel in. Het hoofd van de kerk zorgde destijds vaak voor ontmoediging van het bioscoopbezoek. Dit is ook terug te zien in Helmond, waar pater Ildefonsus de stijgende criminaliteit toerekende aan de bioscopen. In 1919 gaf de pater een verklaring voor het stelen onder de jeugd: *“Om de voorstellingen te kunnen bezoeken is veel zakgeld noodig. De bioscoop brengt menigen jongen met verkeerde vrienden in aanraking. En al zijn de films, welke er vertoond worden, niet in zich slecht te noemen, de ontwikkelingen van alle mogelijke en onmogelijke histories, waarop de bezoekers worden vergast, brengen de jongelui op allerhande noodlottige ideeën”*.

Door de schuld van de toenemende criminaliteit bij de bioscopen neer te leggen zullen de ouders minder snel hun kinderen naar de voorstellingen laten gaan. Ook wanneer de pater zich uitlaat over de opkomst van de tweede bioscoop zal dit de Helmondse bevolking ontmoedigen om deze te bezoeken. Pater Ildefonsus schreef in 1919 in De Zuid-Willemsvaart: *“Een Tweede Bioscoop. Uit zeer goede bron wordt bericht, dat een tweede bioscoop in Helmond zal verrijzen. Zeker, omdat de vlek der criminaliteit nog niet zwart genoeg is! Er ontbreekt nu nog aan, dat er ook nog wat danshuizen bijkomen en dat langs onwettigen weg aan nog meer verlofhouders en clandestiene drankverkoopers jenever wordt toegevoerd. En dan nog een paar nieuwe speelholten erbij, en gelegenheden voor bal; nog wat stille gemeene huizen meer, dan is de zaak compleet! Dan kan de Rechtbank in Roermond uit gebrek aan werk worden opgeheven. Ouders, wat zegt gij ervan? En gij, weldenkende? Pater Ildefonsus”*. Ook

hier zegt hij niet letterlijk dat de mensen niet mogen gaan, maar ze worden zeker ontmoedigd door een dergelijke brief.

Ondanks de ontmoedigende woorden van pater Ildefonsus was de bioscoop een erg populair vermaak in Helmond. Gedurende de periode 1923-1969 waren er dus drie bioscopen te vinden. Op landelijk niveau is bekend dat er in 1929 in totaal 133 vestigingsplaatsen waren van bioscopen, waarvan 55 plaatsen met twee of meer bioscopen. Opvallend hieraan is dat een middelgrote gemeente valt met drie bioscopen. Daarnaast is het opmerkelijk dat er omstreeks 1923 al bijna dagelijks bioscoopvoorstellingen werden gegeven. Wanneer je dit op landelijk niveau bekijkt, kun je stellen dat Helmond één van de uitzonderingen is onder de middelgrote gemeenten waar er in 1923 al dagelijkse voorstellingen werden gegeven. Dus ondanks alle ontmoediging was het bioscoopbedrijf een geaccepteerd maar vooral populair vermaak onder de katholieke bevolking.

Ook werden er in die tijd met Pasen, Kerstmis en vooral op zondag ook voorstellingen gegeven, terwijl deze laatste toch de ‘Dag des Heren’ is. Dit zou natuurlijk niet rendabel zijn geweest als er niet een groot animo voor de bioscoop was.

Helmond en haar gemeentelijk beleid

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden de bioscopen in Nederland druk bezocht, het landelijke bezoekersaantal steeg jaarlijks met tien à twintig procent. De verontrusting rondom de invloed van het medium film bleef hierdoor aanhouden. Er werd

besloten om op landelijk niveau een staatscommissie in te stellen, deze hield zich voornamelijk bezig met de bestrijding van het zedelijke en maatschappelijke gevaar dat verbonden was aan de bioscoopvoorstellingen. De staatscommissie had echter alleen een adviserende rol. De commissie vroeg zich in eerste instantie af of de invloed van de bioscoop verschilde met die

van andere vermakelijkheden. Deze commissie kwam tot de conclusie dat ‘het bioscoopkwaad’ veel verder en dieper op de samenleving inwerkte. Het kwaad zat echter niet in het medium zelf, maar in de vertoonde films. Vooral de doelgroep jongeren werd gezien als een kwetsbare groep. Naar aanleiding van deze bevindingen ontstond er de behoefte aan een landelijke filmkeuring.

Bioscoop Alcazar ergens in de jaren zestig. De bioscoop werd gesloten in 1970 en afgebroken in 1974. Links een gedeelte van het pakhuis van expeditie Frans van Hout en Zoon. (fotograaf onbekend, collectie RHCe)

Ook in Helmond was de verontrusting rondom de invloed van de bioscoop waarneembaar. In 1914 werd er een bioscoopverordening aangenomen waarin werd bepaald dat de bioscoopzaal tijdens de voorstellingen niet geheel donker mocht zijn, want: *“Wat er gebeurt, wanneer in duister of halfduister eene meeningte zonder onderscheid in leeftijd en geslacht bijeenstaat, behoeft hier niet nader te worden aangeduid”*. Daarbij mochten er niet meer personen dan het aantal zitplaatsen aanwezig zijn en mochten kinderen beneden de zestien jaar niet toegelaten worden, tenzij de films voor hen waren goedgekeurd.

Uit correspondentie tussen de Centrale Commissie voor de Filmkeuring en de Plaatselijke Commissie van Toezicht op de Bioscopen blijkt dat er veel onenigheid bestond tussen beide instanties. Niet alleen wilde de plaatselijke commissie harder optreden tegen de overtredingen die de bioscoop eigenaren regelmatig maakten, ook waren zij het niet eens met de classificatie van de leeftijden. Meerdere malen beklaagden zij zich over het feit dat bepaalde films niet toegelaten hadden mogen worden voor specifieke leeftijdsgroepen. Ook is het opvallend dat de plaatselijke commissie niet alleen

Bioscoop Alcazar aan de Noord Koninginnewal op een avond in 1963 kort voor aanvang van de film. (fotograaf Pierre van de Meulenhof)

kritiek had op de Centrale Commissie voor de Filmkeuring, maar ook op de Katholieke Filmcentrale. De plaatselijke commissie beschuldigde de Katholieke Filmcentrale onder andere van het niet goed uitvoeren van de nakeuring.

Daarnaast is het opvallend dat de bioscoopondernemers in Helmond het niet nauw namen met de wettelijke bepalingen van de Bioscoopwet, dit blijkt onder andere uit de correspondentie van de Plaatselijke Commissie van toezicht op de bioscopen. De ondernemers lieten bijvoorbeeld te jeugdige personen toe bij voorstellingen, er werden ongekeurde reclame-uitingen opgehangen en verkocht en er werden films vertoond waarin niet de verplichte coupures waren gebracht.

In een brief gericht aan de heer Croonenberg blijkt dat er regelmatig geconstateerd werd dat er bij het loket het verkeerde toegangsbordje werd geplaatst. Bij films die goedgekeurd waren voor achttien jaar en ouder werd er een toegangsbord van veertien jaar en ouder boven het loket opgehangen. De verklaring die Croonenberg hiervoor gaf was dat dit een onbewuste fout van een personeelslid betrof. Deze verklaring is echter onwaarschijnlijk aangezien er al vaker werd geconstateerd dat deze overtreding voorkwam in de bioscopen van Croonenberg en hierover was hij meerdere keren in kennis gesteld. Wanneer het inderdaad om een fout zou gaan, zou dit niet meerdere malen binnen een aantal maanden gebeuren.

In de wettelijke bepalingen van de taakomschrijving van de Plaatselijke Commissie van toezicht op de bioscopen

stond dat wanneer de bioscopen in Helmond in overtreding waren dit gerapporteerd diende te worden aan de burgemeester. De burgemeester leek, in tegenstelling tot de commissie, zich niet druk te maken over de bioscopen wanneer deze in overtreding waren. Wanneer ze in overtreding waren liet de burgemeester aan de commissie weten dat zij processen verbaal dienden op te maken, maar vervolgens werd er niets met de processen verbaal gedaan. Ook blijkt uit een brief van de commissie, gericht aan de Centrale Commissie voor de Filmkeuring, dat de burgemeester zich nalatig opstelde wanneer het ging om maatregelen treffen wat betreft de bioscopen. Na het rapporteren van het misbruik, werden er nog steeds geen maatregelen getroffen door de burgemeester. Wellicht is dit te verklaren uit het feit dat de bioscoopexploitant films maakte over de installaties van de burgemeesters, de toenmalige burgemeester wilde deze samenwerking waarschijnlijk niet verpesten.

Conclusie

In dit essay heeft de volgende vraag centraal gestaan: Op welke wijze integreerde filmvermaak als vorm van populaire cultuur in de Helmondse samenleving, in de periode 1910-1940? Hierbij zijn wij ingegaan op de klassenproblematiek, de katholieke beweging en de gemeentelijke beleidsvoering. Ook hebben we naar de onderlinge wisselwerking gekeken en het verenigingsleven geïntegreerd.

Op landelijk gebied bleef de bioscoop minstens tot 1930 het domein van de arbeiders en lage middenklasse. Dit was in Helmond ook het geval,

we weten dat 75 procent van de mannelijke beroepsbevolking arbeider was, dit terwijl slechts 8 procent een leidinggevende positie had. De bioscopen probeerden wel hun publiek te verheffen en ook de verenigingen voerden een dergelijk beschavingsoffensief. Helmond kenmerkte zich door een rijk verenigingsleven, vooral na 1900 ontstonden er steeds meer organisaties die

Bioscoop Scala aan de Steenweg in de jaren dertig. (fotograaf onbekend, collectie RHCE)

de katholieken bijeenbrachten op grond van hun katholiek zijn. Verschillende amusementsverenigingen trachtten hun leden op een hoger cultuurplan te brengen, maar de film werd nooit onder cultuur of vermaak gerekend.

Ondanks dat we geen bezoekers hebben gevonden, kunnen we wel aannemen dat de bioscopen succesvol waren. Er werden al vrij vroeg dagelijks voorstellingen gegeven, er waren drie bioscopen afgestemd op verschillende doelgroepen en daarbij was er een gemiddelde in 1930 van één bioscoopstoel per 17 inwoners. Wanneer we dit vergelijken met de landelijke ontwikkeling is het opvallend dat Helmond vooruitstrevend was wat betreft het bioscoopbedrijf. Hieruit kunnen we opmaken dat de bioscoop in Helmond een populaire vorm van vermaak was, dit terwijl het bioscoopbedrijf werd tegengewerkt door zowel de katholieke beweging als de filmkeuring.

Het interieur van Bioscoop Scala in de jaren vijftig. De zaal had circa 500 zitplaatsen. (fotograaf onbekend, collectie RHCE)

Over de gehele onderzoeksperiode was ruim 95 procent van de Helmondse bevolking katholiek. Pater Ildefonsus probeerde via de krant het publiek te ontmoedigen en wees daarbij de stijgende criminaliteit toe aan de bioscopen. Tijdens katholieke feestdagen en op zondag werden er meerdere voorstellingen gegeven, waaruit blijkt dat de invloed van pater Ildefonsus beperkt is geweest. Dit valt te verklaren uit het feit dat in Helmond de Commissie voor Keuring van Films voor Bioscopen werkzaam was. Deze commissie bestond vooral uit mensen met een katholiek geloof, waardoor de katholieke normen en waarden in acht werden genomen door de lokale filmkeuring. Dit aspect heeft waarschijnlijk meegewogen in de beslissing om wel of niet naar de bioscoopvoorstellingen te gaan.

Na opheffing van deze commissie werd er een plaatselijke commissie ingesteld die zowel met de centrale

filmkeuring als de katholieke nakeuring samenwerkte. Doordat de bioscopen zich in 1930 hebben onderworpen aan de katholieke nakeuring, zal dit ook positief hebben meegewerkt voor de acceptatie van de bioscopen onder de lokale bevolking. Hieruit kunnen we ook concluderen dat de Helmondse bioscopen niet volledig neutraal waren, omdat zij alleen films mochten tonen die door de katholieke nakeuring waren goedgekeurd. Er kan dus gesteld worden dat in Helmond de religieuze gezindte wel degelijk één van de factoren was die invloed had op de acceptatie van film en bioscoop.

Gebruikte literatuur:

De gebruikte literatuur is bij de redactie bekend. Deze is op te vragen bij Leanne van Schijndel, e-mail: leannevs@gmail.com

Met medewerking van:

Regionaal Historisch Centrum Eindhoven

Archeologische opgravingen in het gebied Hazenwinkel

door Hans Vogels

Tot een aantal jaren geleden was er nog maar weinig archeologische kennis over het gebied van Mierlo-Hout en Brandevoort, dat al in de prehistorie werd bewoond. Geen enkele overlevering herinnert echter aan bewoning in dit gebied. Toch zijn er door jarenlang speurwerk naar oudheidkundige vondsten bewijzen verzameld, dat hier in de bronstijd, ijzertijd en Romeinse tijd werd geleefd, gewoond en begraven.

In het gebied Hazenwinkel, een domein met bouwactiviteiten in de wijk Brandevoort, werden recent uitgebreide archeologische opgravingen verricht. Die gelegenheid deed zich voor omdat tegenwoordig bij de ontwikkeling van bouwplannen, rekening moet worden gehouden met voorafgaand historisch onderzoek. Met een proefonderzoek wordt dan vastgesteld of er zich archeologische sporen bevinden en waar de trefkans op aanwezigheid daarvan het grootst is. Na een eventuele bestudering mag het terrein dan verder worden ontwikkeld. De archeologische informatie gaat zo niet verloren, maar blijft voor de toekomst bewaard.

Sporen in de bodem blijven ook na duizenden jaren nog herkenbaar. De aardkorst bewaart een schat aan informatie over volken die een gebied ooit bewoonden. Vroegere bewoners hebben generaties lang tekens van hun bestaan achter gelaten

Reconstructie van een ijzertijdboerderij. (Foto's beschikbaar gesteld door het Archeologisch Centrum Eindhoven en Helmond)

in de vorm van kuilen voor staanders van gebouwen, maar ook voor waterputten en het begraven van overledenen. Daarom wordt de grond onder onze voeten algemeen het bodemarchief genoemd.

Hazenwinkel

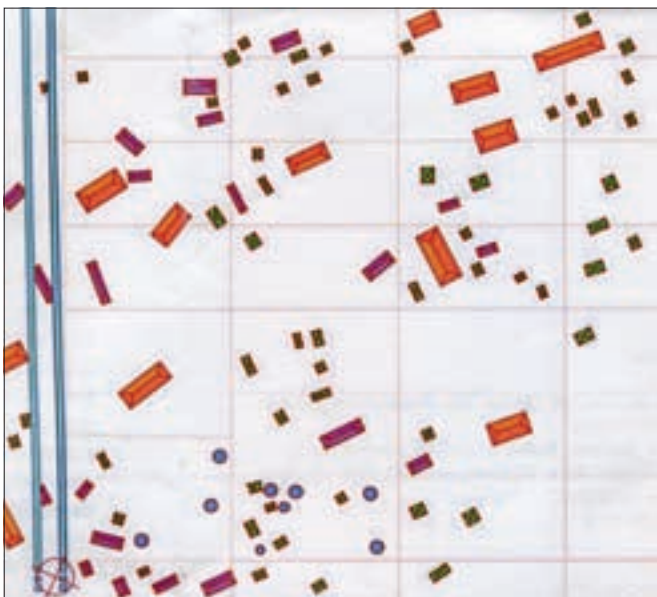
In het gebied Hazenwinkel is recent een oppervlakte van 3,5 hectare onderzocht. Daarbij werd de akkerlaag opzij geschoven om eronder te kunnen kijken. Voor het arbeidsintensieve werk werd de hulp ingeroepen van studenten van diverse universiteiten. Zij versterkten het vaste team van het Archeologisch Centrum Eindhoven en Helmond. Ook werkten vele vrijwilligers mee van de Archeologische Vereniging Openlucht Museum Eindhoven en van de Nederlandse Jeugdbond voor Geschiedenis.

Om de archeologische sporen aanschouwelijk te maken werd met

een graafmachine de bovengrond van de akkerlaag weggehaald. Daardoor werd een natuurlijke laag van dekzand en leem zichtbaar. Vroegere bewoners lieten hun sporen achter in deze bodem. Naast de gaten voor staanders en gebinten van gebouwen, zijn uithollingen aangetroffen die werden gebruikt om voorraden te bewaren, maar ook om afval in te dumpen of water uit te putten. De donkere vulling van de kuilen tekende af in het gelige dekzand.

Door deze verkleuringen op te tekenen werd een indruk verkregen van de vroegere woningen, evenals de indeling daarvan.

Plattegrond van de opgravingen in het gebied Hazenwinkel

In de bodem zijn sporen bloot gelegd van een aantal hoofdgebouwen, bijgebouwen en voorraadschuren. Ook werden een tweetal parallel lopende greppels aangetroffen. Deze markeren de ligging van een weg of pad uit de Romeinse tijd. In een van de greppels is een fragment van geïmporteerd aardewerk ontdekt. De slootjes zijn over een lengte van circa honderd meter gevolgd. Er werd geen antwoord gevonden op de vraag waar ze vandaan komen of naar toe leiden.

Vondsten

De vondsten bestaan voornamelijk uit scherven van aardewerk. Soms zijn die scherven versierd met plastische kleigolven of met indrukken van de vingertoppen van de pottenbakker. Hele potten zijn niet aangetroffen. Met behulp van de scherven zijn de gebouwen voorlopig te dateren in het midden- en laatste deel van de ijzertijd, de periode van circa 500 tot 0 jaar voor Christus. Verdere opmerkelijke

vondsten zijn een aantal fragmenten van glazen armbandjes die dateren uit het laatste deel van de ijzertijd. De resultaten van de opgravingen vullen de geschiedenis van de streek aan.

De vondsten worden met de bijbehorende documentatie bewaard in het depot van het Archeologisch Centrum Eindhoven en Helmond. Met het materiaal zou een expositie kunnen worden ingericht waarbij de resultaten, in samenhang met andere opgravingen in Mierlo-Hout en Brandevoort, worden gepresenteerd. Een markeringspunt in Hazenwinkel zou zeer tot de verbeelding spreken en herinneren aan de historische bewoning.

Gebaseerd op

- 'Prehistorische nederzetting Hazenwinkel' van Theo de Jong en Tom Hos,
- Archeologisch Centrum Eindhoven en Helmond.
- Wikipedia, de vrije encyclopedie.

Begunstigers van de Heemkundekring Helmond-Peelland

AUTOBEDRIJF HOEFNAGELS DEALER CITROËN-HYUNDAI

BLOEMENMAGAZIJN DE SCHUUR

BEKKERS AUTOSCHADE

BROECKX - PRAASTERINK MAKELAARS

COENEN

DERISON GROENTE EN FRUIT

DRIESSEN VERF EN INTERIEUR

DRUKKERIJ VAN STIPHOUT

FOTO LAMBERT VAN DE KERKHOF

IL BORGIO HUIS MET DE LUTS

LUNCHROOM PAUL EN RIET

MAREIN ORGANIZING

MOSMAN AUTOSCHADE

RABOBANK

SCREENBIZZ DESIGN STUDIO

VAN NUENEN RIJWIELHANDEL

WESSELMAN ADVISEURS

WIJNHUIS HELMOND

VAN DER WINKEL IJZERWAREN, GEREEDSCHAP, BOUWBESLAG